

Uvodni tekst

Osnutak Kongregacije za evangelizaciju naroda ili "za širenje vjere" ili, kako je stari bosanski spisi zovu Vjetroplodnice, 1622. godine bio je za razvoj katolicizma u našim krajevima značajan događaj. Sa strane Rimske kurije uveden je stalan dodir, nadzor i pomaganje katolika u turskom carstvu i posebno u Bosni, gdje je uz Albaniju živjela glavna skupina sultanovih podanika "latinske vjere". Spašeno je i mnogo toga što bi inače vjerojatno posve ili djelomično propalo. S druge strane, zaslugom ove Kongregacije u njezinu je Arhivu sačuvano mnoštvo dragocjenih dokumenata kako iz Bosne, tako i iz Slavonije i Srijema.

U nizu Monumenta Croatica Vaticana, Posebna izdanja, odnosno u časopisu Hrvatskog državnog arhiva Fontes (brojevi 4/1998. i 5/1999), već su objavljena dva sveska dokumenata koji se odnose na Đakovačku i Srijemsku biskupiju. U ovom trećem svesku koji se također odnosi na Đakovačku i Srijemsku biskupiju, nastavljamo objavljivati izvore iz Arhiva Kongregacije za evangelizaciju naroda, Propagande, kao nastavak prethodnog sveska u kojem smo započeli s objavljivanjem golemog fonda *Scritture originali riferite nei congressi generali* (skraćeno SOCG) Ondje smo objavili dokumente 17. stoljeća, a u ovom svesku je nastavak istoga fonda za 18. stoljeće, točnije do prestanka Propagandine nadležnosti nad ovim područjem.

Fond *Scritture originali riferite nei congressi generali* (SOCG) sadrži izvorne dokumente koji se odnose na opće mjesečne sastanke Kongregacije od 1622. do 1892. godine, a složeni su u 1044 sveska. Nedostaju samo neki dokumenti iz 1880. godine, a svesci 1011 i 1012 od siječnja do ožujka 1886. nalaze se u primarnom fondu *Acta*, u svesku 256.

Podijeljen je u dvije serije. Prva ima 417 svezaka i pokriva razdoblje od 1622. do 1668. godine. Druga serija su svesci od broja 418 do 1044 i pokrivaju razdoblje od 1669. do 1892. godine. Glavna razlika između ove dvije serije je ta, što prva slijedi zemljopisni poredak, dok je druga uređena po kronološkom redu. Zato nije slučajno što ju je, uvodeći novi poredak, tajnik Baldeschi naslovio *Collezione moderna, Scritture corrispondenti agli Atti*, dok su starije serije dokumenata koje odgovaraju fondu *Acta* poznate kao *Lettere antiche*.

Danas ova razlika više nije potrebna. Stariji sustav zemljopisne podjele dobro je odgovarao aktivnostima Propagande, ali je imao svojih nedostataka,

kako je vrijeme prolazilo, a materijal rastao. Teritorijalne granice zemalja i regija su se mijenjale, etnografske granice nisu uvijek odgovarale političkim. Aktivnosti misija nisu bile ograničene na jedan teritorij. Zbog toga je druga serija napustila zemljopisnu metodu i prihvatila kronološku. Materijal je bio uređen prema radu sjednica i pitanjima o kojima se raspravljalo na svakoj sjednici. Zbog toga su *Acta* ključ za *Scritture originali*, koja se odnose na *Congregazioni generali*.

Prilično je teško koristiti prvih 417 svezaka SOCG. Općenito, svaki svezak sadrži pisma jedne ili više oblasti napisana u periodu jedne ili nekoliko sljedećih godina. Ponekad pokazatelji na koricama nisu sasvim ispravni. Svezak može npr. sadržavati i dokumente koji se odnose na druge oblasti. Prije uveza u sveske više je pisama uloženo jedno u drugo te folijacija ne teče kontinuirano, već između početka i završetka pisma često puta ima više folija koji se odnose na ona umetnuta prije uvezivanja. To je dodatna teškoća i kod istraživanja, a pogotovo kod narudžbi za snimanje. Mi ovdje ne možemo navoditi takve primjere, jer bi nas to predaleko odvelo.

Kad koristimo prvih 417 svezaka *Scritture originali* moramo imati na umu da je to zemljopisna klasifikacija 17. stoljeća, sa svim pogreškama u vezi s Azijom i Afrikom i s terminologijom za Europu, koja je bila točna za to razdoblje. Također je potrebno znati da je serija nepotpuna unatoč konstantnom numeriranju od 1 do 1044. Ovo numeriranje je relativno novo i sigurno je napravljeno nakon povratka Arhiva iz Pariza, kamo je odvezen u vrijeme Napoleonovih osvajanja.

Znak starijeg sustava klasificiranja je i rimski broj, što ga mnogi svesci imaju na koricama. Svaki svezak ima broj na kraju, ali su ti brojevi netočni. Svesci često imaju dvostruko obilježene stranice. Starije obilježavanje pisano je rukom, a novije numeratorom. Starije obilježavanje više ne vrijedi prigodom naručivanja i citiranja u objavljenim radovima.

U drugoj seriji su svesci od 418 do 1044. Za vrijeme tajnika Federica Baldesehija (1668-1673) napuštena je takozvana zemljopisna metoda i uveden novi sustav (*Collezione moderna*) 1669. godine. *Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali* bile su smještene u arhiv točno istim redom kako se o njima raspravljalo na općem sastanku i to je obično bilo napisano na zadnjoj stranici posljednjeg dokumenta. To uvelike olakšava traženje. Ako se zna datum određenog sastanka i tekući broj zabilježen u zapisnicima sjednica (*Atti*), lako je naći dokument koji se traži. Zato nije bilo potrebno sastavljati kazalo za ovaj dio dokumenata, dok za fond *Acta* postoje mnogobrojna kazala. Obično svaki omot na početku uključuje prijepis *Riستا* (sažetka) iz *Atti* ili od vremena kad su se Ponenze počele tiskati oko 1817. godine.

Nakon *Ristretta* kardinal referent ili tajnik dodali bi sažetak *Rescriptuma*, tj. odgovora Kongregacije danog na općem sastanku. On je napisan redovito na latinskom jeziku.

Poslije toga poslagani su izvorni dokumenti, koji se često razlikuju po slovima abecede, koja se odnose na *Ristretto u Atti*. Kasnije je bilo prilično uobičajeno naći i *Summarium* (sažetak izvornih dokumenata), takozvani *Extra summarium*, što se odnosi na dokumente koji obrađuju isto pitanje, ali nisu donijeti na sastanku.

Nažalost, ova serija još nema odgovarajuća kazala osoba i zemljopisnih naziva, što znači da istraživač mora listati svezak po svezak, list po list, da bi pronašao dokumente koji ga zanimaju¹.

U ovom svesku iz fonda SOCG, nadovezujući se na prethodni svezak, objavljujemo dokumente iz 18. stoljeća, točnije od 1701. do 1763. godine. Poslije te godine spisi označeni s "Bosnia" ne odnose se na Bosansku biskupiju u Đakovu, nego na Bosnu pod turskom vlašću (*Bosnia Ottomani*). Već prije kanonskog ujedinjenja Đakovačke i Srijemske biskupije 1773. godine, ovo je područje prestalo potpadati pod nadležnost Propagande, nije se više smatralo misijskim područjem, nego krajevima s redovitom hijerarhijom, pa je potpalo pod nadležnost Kongregacije Koncila.

Srijemska biskupija i njezini biskupi u 18. stoljeću

Uz malu Bosansko-đakovačku biskupiju postojala je na početku i u sredini 18. stoljeća još i druga takva mala Srijemska biskupija. Njezino se područje protezalo na istok od Iloka i Mitrovice do Zemuna. Tursko su vladanje preživjeli malobrojni katolici.

Nakon oslobođenja zemlje od Turaka doselilo se ovamo dosta Hrvata katolika iz gornjih hrvatskih krajeva. U Srijem su 1737. godine naseljeni katolici Albanci Klementinci i tu je osnovana posebna misija koju vode talijanski franjevci u dva sela Hrtkovci i Nikinci. Broj katolika se još više povećao kad su se 1739. godine, nakon što je Beograd ponovno pao pod tursku vlast, katolici iz Srbije iselili i nastanili u Srijemu.

Za turskoga vladanja naslov su srijemskog biskupa nosili zagrebački i mađarski kanonici kao naslovni biskupi, a biskupsku vlast vršili su u Srijemu bosanski, smederevski i beogradski biskupi. Kad su Turci odavde protjerani, dobi-

¹ N. Kowalsky-J. Metzler, Inventory of the Historical Archives of the Congregation for the Evangelization of Peoples or "de Propaganda Fide", Roma 1988, str. 136-145; Andrija dr. Nikić, Povijesni arhiv Kongregacije za evangelizaciju naroda, bivša "de Propaganda Fide", drugo izdanje, Mostar 1996, str. 52-58.

k je Srijemska biskupija svoje vlastite biskupe, koji su u njoj vršili biskupsku vlast ili osobno ili preko svojih vikara. Biskupi su stanovali u Kaptolu kod Požege, koji im je darovan za uzdržavanje, zatim u Zemunu i konačno u Petrovaradinu.

Franjo Jany (1678-1701) je prvi srijemski biskup, koji je nakon oslobođenja Srijema od Turaka vršio ovdje biskupsku vlast.

Josip Favini (1701-1708) je nekoliko puta pokušavao doći u svoju biskupiju,³ ali nikada nije u nju došao⁴.

U upravi biskupije zamjenjivao ga je Luka Natali, župnik u Nijemcima. O Luki Nataliju dosta se pisalo, a vjerujemo da će se još pisati. Nekima je taj svećenik pomalo "tajnovit". No već je pokojni svećenik Ilija Martinović pokazao da je taj čovjek bio posve odan svom pozivu kao običan misionar, kao generalni vikar i kao beogradski biskup, ali i da kao čovjek nije bio "tajnovit". U ovom svesku ima dosta dokumenata o Luki Nataliju na temelju kojih se može proučavati njegov život i djelo⁶.

Petar Bakić de Lach (1710-1716) bio je samo izabrani srijemski biskup. Josip I. ga je predložio za srijemskog biskupa, ali Luka Natali, beogradski biskup 1709. i 1710. godine nekoliko puta moli Kongregaciju da se zauzme kod pape kako bi mu podijelio biskupske ovlasti za Srijemsku biskupiju koju je ostrogonski primas uključio u apostolski vikarijat u kojem Natali već ima jurisdikciju⁷. Osim toga, Natali je molio da ga se imenuje bosanskim biskupom⁸. Međutim, 1716. godine Bakić je imenovan bosanskim ili đakovačkim biskupom⁹.

Franjo Vernić (1716-1729), rodnom iz Riglinovca na Sutli, bio je zagrebački kanonik i požeški prepozit¹⁰. Kao srijemski biskup zadržao je požešku prepozituru s vlastelinstvom u Kaptolu, dijelio je sv. Potvrdu i posvećivao crkve¹¹.

¹ Proces njegova imenovanja objavili smo u Posebnim izdanjima 2, str. 277-287.

² ASCPF, SOCG, vol. 547, ff. 96r-96v, 99, 98v; ff. 270rv, 273, ff. 271rv, 274rv; vol.549, f. 117rv, ff. 118, 119v.

^{*} Spise njegova procesa biskupskog imenovanja objavili smo u A. Dević-I, Martinović, Đakovačka i Srijemska biskupija, Biskupski procesi i izvještaji, Zagreb 1999, str. 75-89 (dalje: Dević-Martinović).

⁵ Ilija Martinović, Luka Natali, vikar Srijemski i biskup Beogradski, Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, broj 2/1998, Đakovo 1998, str. 112-114.

⁶ Za Luku Natalija nije proveden proces biskupskog imenovanja, već ga je papa Breveom imenovao biskupom. U Dević-Martinović, str. 499-507. odnose se na ovo imenovanje.

⁷ ASCPF, SOCG, vol. 572, f. 246rv, 248v.

⁸ ASCPF, SOCG, vol. 573, ff. 45 rv-46, 47v.

⁹ Spisi njegova biskupskog imenovanja objavljeni su u Dević-Martinović, str. 89-108.

Spisi biskupskog imenovanja u Dević-Martinović, str. 322-334.

¹¹ Emerik Gašić, Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske (dalje Gašić), preveo i priredio Stjepan dr. Sršan, Osijek 2000, str. 70; Lj. Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima, str. 688.

Gabrijel Herman grof Patačić (1729-1733) rođen je u Vrbovcu. Studirao je u Ritou i Trnavi u Slovačkoj. Bio je prepozit Sv. Petra kod Požege i varaždinski župnik, a 1721. zagrebački kanonik. Srijemskim biskupom imenovan je 1729. godine¹², a kaločkim nadbiskupom 1733. godine. Umro je u Kaloči 5. prosinca 1745. godine¹³.

Ladislav Szorényi (1733-1749) rodom iz Trenčina u Slovačkoj, bio je nji-transki kanonik kada je imenovan biskupom¹⁴. Stolovao je u Kaptolu kod Požege, Iloku i Petrovaradinu. Iz Slovačke je doveo nekoliko svećenika. Utemeljio je zakladu za jedno mjesto u nji-transkom sjemeništu za klerika iz Srijema. Bavio se i pisanjem. Bio je veliki pokornik i umro na glasu svetosti¹⁵.

Nikola Givović (1754-1762) rođen je u župi Orebić na poluotoku Peleješcu, bio je požeški prepozit i pečuški kanonik. Kao biskup bio je revan, prizanan i darežljiv prema siromasima¹⁶.

Ivan Paxy (1762-1771) bio je župnik u Drnju. Kao zagrebački kanonik kupio je u Beču zgradu Pazmanova zavoda za hrvatski zavod. Godine 1771. imenovan je zagrebačkim biskupom". Bio je posljednji samostalni srijemski biskup".

Bosanska ili Đakovačka biskupija i njezini biskupi u 18. stoljeću

Kada su 1687. oslobođeni Osijek i veći dio Slavonije, život više nije bilo moguće organizirati na isti način kao u predtursko vrijeme. Naime, ovo je "predziđe kršćanstva" prestalo biti homogeno u vjerskom i nacionalnom smislu. Na nekadašnjem katoličkom tlu oblikovao se širok pravoslavni pojas s jedne i s druge strane turske granice. Time se sasvim izmijenila stara vjersko-jurisdiksijska granica; pravoslavlje dopijeva duboko u hrvatsko katoličko područje i Bosnu¹. Odlaskom Turaka otišao je i znatan broj muslimana, a dio ih se, zajedno s dijelom kalvina, vratio svojoj prvobitnoj vjeri - rimokatoličkoj. Pravoslavci, useljeni iz Srbije i Bosne, ostali su i nadalje u selima i zaseocima Slavonije, a pogotovo Srijema. Njihov se broj znatno uvećao, tako da

¹² Spisi njegova procesa imenovanja biskupom objavljeni su u Dević-Martinović, str. 108-119.

¹³ Gašić, str.71.

¹⁴ Spisi procesa biskupskog imenovanja u Dević-Martinović, str. 119-131.

¹⁵ Gašić, str. 71.

¹⁶ Gašić, str. 78.

¹ M. Korade, Ivan Krstitelj Paxy 1771. Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagreb 1995, str. 413.

² Gašić, str. 64; Krunoslav dr. Draganović-Josip Buturac, Povijest crkve u Hrvatskoj, Zagreb 1944, str. 94-95.

³ Josip Turčinović, Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama, Zagreb 1973, str. 27.

je u nekim dijelovima Slavonije omjer katolika i pravoslavaca bio 2:1. U Đakovštini su početkom 18. stoljeća bila 33 čisto hrvatska sela, 11 čisto srpskih sela i 7 miješanoga stanovništva²⁰.

Od 1692. u Đakovu se stalno nastanjuje biskup Nikola Ogramić (Olovčić) i tada počinje novo razdoblje za vjernike katolike u okolici Đakova. Bosanska ili Đakovačka biskupija tada ima samo 4 župe, a sredinom 18. stoljeća 8 župa. Srijemska biskupija 1740. ima 6, a krajem 18. stoljeća 14 župa.

Nikola Ogramić (Olovčić) (1669-1701) podrijetlom je iz Olova u Bosni, a rođen u Požegi. Bio je u Ljubljani profesor teologije. Imenovan 1669. i iste godine potvrđen za bosanskog biskupa²¹. Već 1690. godine održao je u tek oslobođenom Đakovu biskupijsku sinodu²². Drugu biskupijsku sinodu održao je godine 1697. u Brodu. Sa zagrebačkim biskupima vodio je dugi spor za jurisdikciju u Slavoniji. Spor je izgubio 1701. godine. Vrlo brzo nakon toga, uoči blagdana Uznesenja Bl. Dj. Marije 1701. godine, razbojnici su ga ubili u njegovoj rezidenciji²³. Luka Natali, srijemski generalni vikar, izvijestio je Kongregaciju o tom ubojstvu 6. rujna 1701. godine, dodajući da je ranije ubijen još jedan "svećenik redovnik" te da se i sam osjeća nesigurnim²⁴.

Nakon nagle smrti netom imenovanoga bosanskog biskupa **Petra Crnkovića** (20. veljače 1703. u Zagrebu), imenovao je Leopold I. mladoga zagrebačkog kanonika Jurja Patačića bosanskim biskupom 29. ožujka 1703. godine²⁵.

Juraj Patačić (1703-1716) rođen je u Vidovcu kod Varaždina 15. studenoga 1670. godine. Njegov brat Ivan postao je isusovac, što je htio biti i Juraj, ali je zbog slabog zdravlja napustio Družbu Isusovu. Studirao je u Bolonji i doktorirao iz teologije, a 1699. godine postao je zagrebački kanonik. Rektor kolegija u Bolonji postao je 1700. i tu je ostao do 1702. godine. Vrativši se u biskupiju postao je varaždinski arhiđakon²⁶, a 1703. bosanski biskup u 33. godini života²⁷. Za biskupa je posvećen 1704. godine u Zagrebačkoj katedrali.

²⁰ Antun dr Šundalić, Religije i konfesije u istočnoj Slavoniji i Baranji, Vukovarsko-srijemska županija, Zbornik radova, Vinkovci 1997, str. 250.

²¹ Spisi imenovanja u Devič-Martinović, str. 66-75.

²² Zaključke sinode objavio je A. Lukinović, Zaključci biskupijske sinode u Đakovu 1690, *Croatia Christiana periodica* XIII/1990. br. 24, str. 83-89.

²³ Gašić, str. 35.

²⁴ ASCPF, SOCG, vol. 540, ff. 69rv, 70v.

²⁵ Marija Pavić, Gjuro Patačić, biskup bosansko-đakovački (1703-1716), *Glasnik biskupija Bosanske i Srmske*, broj 5/1896, Đakovo 1896, str. 56.

²⁶ Lj. Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima, str. 692.

²⁷ Spisi biskupskog procesa objavljeni su u Devič-Martinović, str. 305-317.

Na ruševinama stare podigao je novu stolnu crkvu u Đakovu. Počeo je graditi biskupski dvor. Patačićevom pomoći došli su iz Kopanice u Đakovo franjevci, koji su još 1684. godine pobjegli iz Modriče u Bosni i nastanili se privremeno u Kopanici²⁸.

Patačić je bio zasnovao u Đakovu, ali i u srednjoj Slavoniji i u Srijemu, pastoralnu strukturu i zacrtao biskupijskom sinodom 1706. sam pastoralni rad". Kod toga se oslanjao na franjevački sustav pastoralnih područja koja su se oblikovala u nadležnosti pojedinih samostana.

Patačić franjevcima Bosne Srebrene priznaje da su za vrijeme turske vladavine i u dugom ratnom razdoblju bečkog oslobodilačkog rata uz velike žrtve služili vjernicima u Slavoniji i Srijemu. Štoviše, povjerava im župu u Đakovu, jer ne očekuje da će u njegovoj biskupiji uskoro biti dovoljno svjetovnog klera za tu službu. U tu svrhu izdaje 20. prosinca 1710. dvije darovnice Provinciji Bosni Srebrenoj. Prvom, povjerava franjevcima upravu župe u Đakovu s okolnim selima³⁰, a drugom im doznačuje vinograd, šljivik, njiivu, vrt i livadu. Patačić se obvezao da će od desetine koja mu pripada kao biskupu svake godine samostanu dodijeliti 40 metričkih centi žita u ime šesnaestine (*sedecime*) koja pripada župniku. Obje Patačićeve darovnice potvrdila je Kongregacija za širenje vjere².

Uvijek slabog zdravlja, biskup Juraj Patačić umro je u Đakovu 1. ožujka 1716. godine i po svojoj želji pokopan je u kripti franjevačke crkve u Đakovu.³³

Petar Bakić de Lach (1716-1749) rođen je u Splitu 1670. godine. Matija Pavić kaže da je studirao "po svoj prilici u Rimu"³⁴, a Emerik Gašić kaže da je studirao "u Beču kod isusovaca". Nakon svećeničkog redjenja, na poziv kar-

" Matija Pavić, n. dj.

** Patačić je zajedno s generalnim vikarom Srijemske biskupije Lukom Natalijem 18. i 19. Svibnja 1706. održao u Đakovu biskupsku sinodu. Zaključci sinode potvrđuju Patačićev smisao za stvarnost. Sinoda je donijela 15 zaključaka. Njima uređuje odnos svećenika prema biskupu i međusobne odnose župnika, obveze župnika prema vjernicima u dijeljenju sakramenata, daje upute o slavljenju bogoslužja, obvezuje župnike na katehizaciju, a razotkriva da su osobito učestali poroci katolika bili: otimanje djevojaka, po-baćaj, trovanje, ubojstva, kupovanje žena, loš postupak s roditeljima i služenje lažnim mjerama. Vidi: Emanuel Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevaca u Đakovu (1347-1806), *Diacovmsia*, broj 1/1995, Đakovo 1995, str. 384.

ASCPF, SOCG, vol. 577, f. 237rv.

" Emanuel Hoško, n. dj., str. 382-383.

" ASCPF, SOCG, vol. 577, ff. 239v, 239r; vol. 653, ff. 410r-411.

" Gašić, str. 38.

" Matija Pavić, Petar Bakić, biskup bosansko-djakovački (1716-1749), *Glusnik biskupija Bosanske iSrimske*, br. 20/1896, Đakovo 1896, str. 175.

¹⁵ Gašić, str. 38.

dinaia Kolonića, djeluje kao misionar. Mlad i nadobudan vjeruje u sjedkjenje Katoličke i Pravoslavne crkve, pa ga "već početkom 1694. nalazimo kako u tom pravcu radi oko Požege i Pakraca, gdje nastoji da Petronij Ljubibratić, vladika pakrački, stupi u jedinstvo crkveno"³⁶. U Arhivu Kongregacije za širenje vjere našli smo o ovom Ljubibratiću dva dokumenta koje nismo uvrstili u ovaj svezak, pa ćemo ih ovdje prikazati.

Car Leopold I. je poslije smrti sjedinjenog vladike Longina Rajića, imenovao njegova rođaka Petronija Ljubibratića za nasljednika, sa sjedištem u manastiru Sv. Nikole u Hopovu. Budući da je patrijarh Arsenije III. Crnojević otjerao Ljubibratića iz Hopova, on se sklonio pod zaštitu osječkog vojnog zapovjednika, Godine 1697. je u Pakracu gdje je kupio jednu kuću i pokraj nje sagradio drvenu crkvicu, a također je kupio i nešto zemlje i vinograda za svoje uzdržavanje. Dok je boravio u Pakracu car ga je imenovao pakračkim i srijemskim episkopom, o čemu je obaviješten bečki nuncij.

Andrea Santa Croce, naslovni nadbiskup seleucijski i bečki nuncij, piše 20. lipnja 1699. godine predstojniku Kongregacije za širenje vjere, da je Petar (Petronije) Ljubibratić još otprilike prije pet godina položio ispovijest katoličke vjere te da mu je 29. studenoga (1698) car osigurao prihode kako bi se mogao uzdržavati kao episkop pakrački i hopovski u donjoj Slavoniji i u Vojvodstvu srijemskom i duhovno upravljati tamošnjim Rašanima grčkoga obreda. A budući da mora primiti biskupsku posvetu, ponizno se utječe Apostolskoj Stolici moleći dopuštenje da ga posveti episkop Nektarije Zotbvić ("Exoctovich"), kojega je, pošto je prethodno prihvatio uniju* posvetio za episkopa *Patriarcha Greco, residente in Venetia* (arhiepiskop Tipaldi, arhiepiskop mletački, *m. op.*). Posvetitelju Nektariju asistirala bi još dva sjedinjena, episkopa, ili jedan sjedinjeni episkop i jedan sjedinjeni "opat" (arhimandrit, *m. op.*), ili dva sjedinjena arhimandrita uz asistenciju dvojice rimokatoličkih opata. O tome je nuncij razgovarao s kardinalom Kolonićem koji želi brz i povoljan odgovor³⁷. Ovo nuncijsko pismo dospjelo je u Državno tajništvo, a odatle je 2. srpnja upućeno tajniku Kongregacije za širenje vjere Karlu Augustinu Fabroniju s molbom da se Tajništvu dostavi odluka Kongregacije o toj stvari³⁸.

"Patrijarh Arsenije želeo je, da mu stolica bude u Siraču, koji je ranije od cara dobio, da bi tako bio bliže Pakraca gde su unijati bili najjači, ali mu je određeno da stanuje stalno u Vrdniku u Sremu i u Orahovici u Slavoniji. Na uporan zahtev katoličkog klera, koji nije želeo da patrijarh sedi u srcu unijata i

* Marija Pavić, n.dj., str. 176.

" ASCPF, SOCG, vol. 533, f. 412rv.

* ASCPF, SOCG, vol. 533, f. 411.

da tamo sprečava njihovu delatnost, patrijarhu je oduzet Sirač, a u Pakracu je formirana prva unijatska episkopija sa Petronijem Ljubibratićem na čelu. Arsenije je bio sa riarpdom odlučan i spreman na krvavu borbu protiv unijata, te se Petronije na smrtnoj postelji odrekao unije pred svedocima, građanskim i vojnim, i sve svoje preporučio (valjda oporučio, *m. op*) na patrijarha", piše dr. Stefan Čakić". Na drugom mjestu isti autor kaže kako je Arsenije preko Graza hitno otputovao u Pakrac, "gde je 20. novembra 1703. umro pakrački unijatski episkop Petronije Ljubibratić, koji se pred smrt pokajao, napustio uniju i ostavio veliki deo svoga imanja patrijarhu Arseniju. Episkop Petronije Ljubibratić sahranjen je u grobljanskoj crkvi u Pakracu, koja je bila prvobitno brvnara, pa je kasnije zamenjena zidanom crkvom, koja i danas postoji"⁴⁰.

Matija Pavić, a za njim i Emerik Gašić, pišu da nadbiskup i kardinal Leopold Kolonić svjedoči 23. srpnja 1706. godine da je Petar Bakić doveo do jedinstva s rimskom crkvom Efrema Banjanina, varadinskog i jegarskog episkopa. O tome slučaju našli smo u Arhivu više dokumenata: opširan sažetak svih dokumenata, odluke Kongregacije, pismo bečkog nuncija predstojniku Kongregacije, pismo episkopa Efrema tajniku Kongregacije, drugo Efremovo pismo tajniku Kongregacije, promemorija za papu od 13. srpnja 1699, tajnikova bilješka koju je pročitao papi i sažetak Efremovih molbi upućenih za sljedeću sjednicu Kongregacije te na koncu njezina odluka. Od ovih dokumenata prikazat ćemo samo neke, a ostale ostavljamo za drugu zgodu.

Bečki nuncij Andrea Santa Croce, naslovni nadbiskup seleucijski, piše 6. svibnja 1699. godine prefektu Kongregacije za širenje vjere: Budući da se monsijor Efrem Banjanin, episkop Rašana sjedinio s rimskom crkvom, o čemu se kardinal prefekt može osvjedočiti iz svjedodžbe koju mu je napisao kardinal Kolonić, pred kojim se Efrem odrekao svojih zabluda, odlučeno je da on osobno dođe u Rina kako bi papi izrazio poštovanje i poslušnost Kongregaciji za širenje vjere. Efrem će donijeti u Rim svoja dva "priprosto napisana" memorijala, u kojima će izraziti svoje privatne i potrebe svoje crkve. Nuncij preporučuje Efrema kardinalu prefektu Kongregacije, jer dobročinstva koja se njemu iskažu mogla bi potaći druge da slijede njegov primjer.

* Stefirn dr. Čakić, Velika seoba Srba 1689/90 i patrijarh Arsenije III Crnojević, Novi Sad 1982, str. 297.

" Isti, n.dj, str. 294. Dr. Stefirn Čakić "protosindel" i "profesor" u uvodu ove svoje knjige piše: "Ceo ovaj ogromni posao i rad, ja sam obavio u Beču, koristeći najpre stipendiju Austrijske Biskupske Konferencije, a zatim Austrijskog Saveznog ministarstva za nauku i naučna istraživanja". Za dobivanje ove stipendije od Biskupske Konferencije Austrije dr. Čakića je preporučio jedan katolički, sada već pokojni, biskup. A, valjda u zahvalu, dr. Čakić u istoj knjizi piše: "... da samo nekoliko reči kažemo, ko je bio taj zloglasni kardinal Kolonić, koji je sve do svoje smrti stajao na čelu borbe za uniju i koji je svojim nepomirljivim stavom, netrpeljivošću i otvorenom mržnjom, naneo velika zla Srpskom (narodu, m. op.) doseljenom u Ugarsku, njegovoj crkvi i njegovom patrijarhu Arseniju III, kome je zagorčao i skratio život" (str. 280).

Nuncij svjedoči da je episkopa Efirema mnogo puta vidio kako nakon sjedinenja slavi liturgiju s posebnom pobožnošću u carevoj nazočnosti. A njemu, nunciju, kardinal Kolonić je episkopa Efirema posebno preporučio⁴¹.

Episkop Efrem Banjanin bio je dakle 1699. godine u Rimu 1 u vrijeme sjednice Kongregacije održane u svibnju, zamolio Kongregaciju da se zauzme kod pape da ga potvrdi episkopom i podijeli mu prikladne ovlasti. Zamolio je i pomoć u liturgijskom ruhu i stvarima, te novčanu pomoć da bi mogao obnoviti svoju crkvu i manastir, kako bi mogao nagraditi svećenika koji ga je pratio i svećenika tumača koji mu je poslužio za vrijeme njegova boravka u Rimu i da se može vratiti u svoju rezidenciju. Banjanin je također zamolio preporučena pisma za papu i drugo osoblje u Kuriji, rie bi li pod njihovom zaštitom mogao živjeti u miru i upravljati svojom eparhijom. Kardinali Kongregacije su nakon toga odgovorili da se Efirema preporučí kardinalu Koloniću kako bi mu se dodijelila neka služba u nekom mjestu, a za biskupske ovlasti treba se obratiti Svetom Oficiju. Određeno mu je oko 60 škuda za liturgijske stvari i 100 škuda za put. U Rimu će dobiti 25, a preko mletačkog nuncija 75 škuda. A sada, na drugoj sjednici Kongregacije, održanoj 24. kolovoza 1699. episkop Efrem moli pomoć za svoje dolično uzdržavanje, jer nema od čega živjeti, budući da je ostao bez prihoda otkad je pristupio jedinstvu s Rimskom crkvom. U slučaju da mu se ne pomogne, bit će prisiljen prositi. Ako mu se iskaže dobročinstvo, mogli bi ga slijediti i drugi pravoslavni episkopi i uteći se Rimskoj crkvi zajedno s brojnim narodom kojim upravljaju. Ovaj put je na sjednici odlučeno da se piše nunciju u Beč, kako bi se Efremu dala pomoć od 30 škuda i to samo jedanput⁴².

Srpski povjesničar Jovan Radonić o svom sunarodnjaku episkopu Efremu Banjaninu piše ovako: "Vladika Jevrem Banjanin nije mogao biti zadovoljan rezultatom svoga bavljenja u Rimu. Njemu stalo beše do hitne materijalne pomoći, a dobivena pomoć, koja je dosta dockan stigla, bila je ispod očekivanja; i suviše mak. To je bio razlog da je vladika Jevrem, možda još za bavljenja u Rimu, rešio da napusti uniju"⁴³. Episkop Efrem dospio je u budimski zatvor i odande 1701. godine molio dopuštenje da dođe u Beč kako bi se opravdao. "Kada se u Beču opravdao, iste je godine pušten iz zatvora, pa je bio upućen u Veliki Varad koji mu je patentom od 4. marta 1695., pored Jegre, označen bio za rezidenciju". Efrem bježi iz Velikog Varada, konačno napušta uniju i odlazi u Peć patrijarhu Kaliniku I. koga episkopi, koji su ostali u Turskoj, du-

⁴¹ ASCPF, SOCG, vol. 534, f. 59rv.

⁴² ASCPF, SOCG, vol. 534, f. 101 rv, a ostali dokumenti ff. 55r-58v, 60, 61, 62r-65v.

⁴³ Jovan Radonić, Rimska Kurija i južnoslavenske zemlje od XVI do XIX veka, Beograd 1950, str. 450.

go nisu htjeli priznati, a patrijarh "ga je primio vrlo rado i postavio za svoga egzarha, pa se episkop Jevrem, kao takav, nastanio u manastiru Pavlici kod Studenice"⁴⁴.

Patačićevo uređenje Bosanske ili Đakovačke biskupije nije zadovoljavalo njegova nasljednika Petra Bakića. Nakon što je poput Ogramića doživio razočaranje, jer carska vojska nije uspjela u tzv. Austrijsko-turskom ratu (1716-1718) osvojiti Bosnu, pokušao je na druge načine proširiti područje svoje biskupske vlasti. Tako je već 1718. franjevcima Bosne Srebrene osporio pravo vođenja župa, u želji da ih on preuzme i povjeri svjetovnom kleru. Parnica je počela pred Propagandom koja ju je prepustila kaločko-bačkom nadbiskupu Emeriku Csàkyju.⁴⁵ Bakić nije dobio parnicu, jer je car Karlo VI. najprije 1720. posebnom poveljom potvrdio prava franjevacu na vodstvo župa, a zatim je to isto pravo 1722. ponovno obznanio novom poveljom⁴⁶. Bakić je nastavio svoje tužbe optužujući upravo đakovačke franjevce u Rimu i Beču da vode sablažnjiv život, zanemaruju obveze zavjeta siromaštva i ne drže samostansku stegu⁴⁷. Žalio se da su fratri uzeli djelo njegovog pokojnog mesara i odnijeli ga u svoju crkvu. Biskup je to doživio kao povredu jurisdikcije. Zato je naredio svojim kapelanima da sahrane tog pokojnika. Shvativši što kapelani žele, fratri su ih napali, istrgnuli im stole i rokete i poslali ih kući. Kada je Bakić htio ući u crkvu, da od gvardijana dobije zadovoljštinu za to nedjelo, fratri ne samo da su pred njim zaključali vrata samostana, nego i vrata crkve. Kad je biskup htio silom otvoriti vrata, fratri su ga počeli gađati kamenjem i klipovima i to tako da bi ga sigurno ubili da mu nije došla u pomoć tvrđavska straža⁴⁸. Đakovačkim franjevcima Bakić je također pripisao da su držali pištolje u rukavima svoje odjeće, dok su s njime razgovarali⁴⁹. Provinciji Bosni Srebrenoj predbacivao je da je otimačinom došla do upravljanja župama u Slavoniji, zatim da se ne obazire na crkveno zakonodavstvo i župnike ne postavlja uz suglasnost biskupa, a župnici opet da ne traže crkvene ovlasti od biskupa

⁴⁴ Isti, n.dj, str. 450, 451.

⁴⁵ Emanuel Hoško, n.dj, str. 385.

⁴⁶ ASCPF, SOCG, vol. 653, ff. 384r-386v. Još 1705. godine bosanski franjevci su dobili za Stitno pismo cara i kralja Josipa I. - ASCPF, SOCG, vol. 653, ff. 435-441. nakon iskustva s biskupom Ogramićem koji, premda i sam franjevac, nije bio u najboljim odnosima s bosanskim franjevcima.

⁴⁷ ASCPF, SOCG, vol. 643, ff. 249r-253.

⁴⁸ ASCPF, SOCG, vol. 659, ff. 45r-46. Emanuel Hoško o ovom slučaju piše: "Žalio se da su oni (fratri, m.op.) ohrabрили ljude da pretuku njegovog kapelana, dok je vodio sprovod biskupskog slugu, čije je tijelo prethodno Bakić dao oteti franjevcima naredivši svojim ljudima da nasilno prodru u crkvu gdje su ga oni htjeli pokopati", n.dj, str. 385. Budući da Bakić kaže kako je ovaj pokojni mesar bio "mio famigliare" kao dvorski sluga, nije mu biskup trebao ukrasti tijelo kako bi ga pokopao, nego je moglo biti tako kako biskup piše.

⁴⁹ Emanuel Hoško, Višestoljetno djelovanje franjevacu u Đakovu, str. 385.

nego dijele sakramente po svojoj volji i neovisno o biskupskim uredbama proglašavaju oproste i svetkovine po svom nahođenju. Kongregacija je odlučila pisati kaločkom nadbiskupu kardinalu Csàkyju, da saslušavši biskupa Bakića, izvijesti o vladanju bosanskih franjevaca, a dok kardinal nadbiskup ne odgovori, neka biskup Bakić ostavi franjevce na miru, a tajnik Kongregacije riješit će s papom pitanje sanacije svih čina suspendiranih franjevaca⁵⁰, Naime, Bakić je oduzeo jurisdikciju onim franjevcima kojima je jurisdikciju podijelio njegov generalni vikar Ivan Cipico⁵¹. Nakon što je Propaganda ispitala Bakićeve tužbe i uvjerila se u njihovu neutemeljenost, naredila je 1726. biskupu da poštuje; pastoralna prava Bosne Srebrene. Propagandinu odluku potvrdio je papa Benedikt XIII., a prihvatio ju je kao povod za svoju novu povelju car Karlo VI. određujući 1726. da nitko ne smije smetati franjevce Bosne Srebrene u upravljanju četirima župama u Bosansko-đakovačkoj biskupiji. Ni poslije spomenutih rješenja Bakić nije odustao od proganjanja franjevaca, pa je Propaganda 1728. donijela novu presudu u prilog Bosne Srebrene, a crkvene i državne vlasti su Bakiću 1729. naredile da napusti Đakovo⁵².

Napustivši biskupiju Bakić je boravio do 1740. godine na svom dobru u Križovljanu parničeci se u 1731. godini sa zagrebačkim biskupom Jurjem Branjugom. Dne 2. veljače 1732. godine Bakić iz Beča moli kardinala predstojnika Kongregacije da ga zaštiti od zagrebačkog biskupa koji mu prisvaja župe⁵³. U međuvremenu je 1735. izgubio svaku biskupsku vlast nad katolicima u Bosni, jer je Kongregacija ondje postavila apostolskog vikara s biskupskim redom i ovlastima. Kad se 1740. ponovno vratio u Đakovo, upao je u višestruke sukobe s građanima Đakova i državnim vlastima⁵⁴. Umro je u dvorcu Križovljan 5. srpnja 1749. godine i pokopan u župnoj crkvi⁵⁵.

U ovom su svesku objavljeni mnogobrojni dokumenti povezani s djelatnošću biskupa Bakića. Njegov osebujni temperament i značaj doveli su ga do mnogobrojnih sukoba i tužbi, a rezultat toga je ovako veliki broj dokumenata u arhivu Propagande.

Franjo Thauszy (1749-1751) rođen je u Lipniku 1698. godine. Studirao je u Zagrebu i Beču. Zaređen je 1722. godine. Bio je župnik u Konjšćini i Stenjevcu, zagrebački kanonik, čazmanski arhiđakon, gorički arhiđakon i prepozit de Deve-

⁵⁰ ASCPF, SOCG, vol. 653, f. 339rv.

⁵¹ ASCPF, SOCG, vol. 659, f. 44.

⁵² Emanuel Hoško, n.dj., str.386.

⁵³ ASCPF, SOCG, vol 671, f. 458rv.

⁵⁴ Emanuel Hoško, n.dj., str. 386.

⁵⁵ Gašić, str. 39-40.

lich (Vespremska biskupija). Bio je kapelan dubičke i sisačke tvrđave⁵⁶. U listopadu 1749. godine imenovan je bosanskim ili đakovačkim biskupom, a već 1751. zagrebačkim biskupom⁵⁷. Umro je u Zajebru 11. siječnja 1769. godine⁵⁸.

Bio je nezadovoljan što mu biskupija ima samo četiri župe, ali nije se usudio tražiti promjenu biskupijskih granica na štetu Zagrebačke biskupije. Želio je da bar te četiri župe budu u njegovoj punoj vlasti, pa je poduzeo korake kod državnih vlasti u Beču da se franjevcima dokinu njihova pastoralna prava⁵⁹.

Josip **Antun Čolnić**⁶⁰ (1751-1773). Rođen je u Vivodini 1699. godine. Studirao je u Zagrebu, Beču i Rimu. Bio je župnik u Brdovcu, zagrebački kanonik i arhiđakon de Urbocz i dubički zapovjednik, zatim sisački zapovjednik i katedralni arhiđakon, potom lektor kaptola⁶¹. U srpnju 1751. imenovan je bosanskim biskupom⁶². Umro je 17. veljače 1773. godine u Đakovu.⁶³

Na temelju odluke državnih vlasti od 1754. godine da franjevci moraju prepustiti župe svjetovnom kleru, Čolnić polako preuzima župe Đakovo i Vrpolje od franjevaca. Odluka države mu je omogućila taj čin, ali je zapravo

Čolnić bio skloniji dijeljenju franjevačkih župa i osnivanju novih, koje je zatim povjeravao svjetovnom kleru. Usluge franjevaca koristio je Čolnić ne samo u pastoralnom radu, nego i u drugim zadacima crkvenog djelovanja. Franjevci su ga smatrali svojim dobrotvorom⁶⁴.

U drugoj polovici XVIII. stoljeća prilike su u Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji već donekle sređene. Redovito se imenuju biskupi i Kongregacija za širenje vjere sve manje rješava pitanja koja se tiču područja Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije. Posljednji dokumenti koji se tiču Srijemske biskupije odnose se na misiju talijanskih franjevaca u Hrtkovcima. Sjedinjenjem Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije prestaju i posljednji kontakti Kongregacije s tom misijom. Od 1785. godine u toj bivšoj misiji djeluje kao samostalni kapelan Albanac Antun Maletić, a 1795. postaje župni-

⁵⁶ Lj. Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima, str. 772.

⁵⁷ Spisi procesa biskupskog imenovanja u Dević-Martinović, str. 132-146.

⁵⁸ Mijo Korade, Biskup Franjo Thauszy, Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagreb 1995, str. 405.

⁵⁹ Emanuel Hoško, n.dj., str. 386.

⁶⁰ Gašić inzistira na tomu da se njegovo prezime ima pisati Čolnić, a ne Čolnić, obrazlažući to time što se on uvijek potpisivao "Cholnich" ili "Chiolnich", a nikada "Csolnich" ili "Czolnich". Takvu distinkciju mađarska i hrvatska ortografija u 18. stoljeću još uvijek ne provodi.

⁶¹ Lj. Ivančan, Podaci o zagrebačkim kanonicima, str. 757.

⁶² Spisi procesa biskupskog imenovanja u Dević-Martinović, str. 146-159.

⁶³ Gašić, n.dj., str. 40.

⁶⁴ Emanuel Hoško, n.dj., str. 388-389.

kom u svojim rodnim Hrtkovicima. Petar Malja, također Albanac iz Hrtkova-
ca, postaje iste godine upravitelj župe u Nikincima.

Poslije kanonskog ujedinjenja biskupija Srijemske i Đakovačke 1773. godi-
ne u Propagandinom arhivu više se ne nalaze nikakvi dokumenti koji se na
ovu biskupiju odnose. Ona je ušla u redovitu upravu kao sufraganiya Kaločke
nadbiskupije, podvrgnuta u Rimu Kongregaciji Koncila, a ne više Propagandi.

U Propagandinom arhivu, u fondu Acta i u nekim manjim serijama, mo-
glo bi se još naći isprava koje se odnose na ovu biskupiju. Za upotpunjenje
gradiva bilo bi poželjno još objaviti fond Acta, iako se on u svoje tri četvrtine
preklapa s ovdje objavljenim fondovima. Ona četvrtina koja se ne poklapa za-
služuje da ju se prikaže. To, međutim, prepuštamo mlađim snagama.

Na koncu, zahvaljujem se i ovaj put Hrvatskom državnom arhivu i njegovu
ravnatelju dr. se. Josipu Kolanoviću, na poticaju, ohrabrenju i stručnim savjetima
te na tome što je prihvatio da ugledni Hrvatski državni arhiv zajedno s Kršćan-
skom sadašnjosti, kojoj se također zahvaljujem, bude izdavač i ovoga sveska.

Ponovno zahvaljujem vlč. Andriji Lukinoviću, arhivskom savjetniku, za
pomoć u traženju i čitanju nekih dokumenata te na konačnoj redakciji. Bez
njegove pomoći i strpljivosti ne bi se usudili ući u ovaj posao. Zato mu od sr-
ca hvala. Također ponovno zahvaljujem gospođi Nikolini Krtalić iz istog Ar-
hiva, koja je na sebe preuzela korekturu tekstova i ostale tehničke poslove
oko tiska te zaslužuje priznanje i doista srdačnu zahvalnost.

Papinskom hrvatskom zavodu Sv. Jeronima u Rimu, posebno njegovim
rektorima dr. Ratku Periću, sadašnjem mostarskom biskupu, pokojnom dr.
Antonu Benvinu i sadašnjem mons. Juri dr. Bogdanu, te bivšem vicerektoru,
a danas našem pomoćnom biskupu mons. Đuri Gašparoviću, velika hvala za
gostoprimstvo i usluge prigodom snimanja i preuzimanja snimaka iz arhiva.

Vjerujemo da smo i ovim sveskom Monumenta Croatica Vaticana bar ne-
što pridonijeli rasvjetljavanju povijesti Bosanske ili Đakovačke i Srijemske bi-
skupije. A to nam je i bila nakana.

Ovaj svezak posvećujem svojim pokojnim roditeljima koji su u meni od
malena poticali ljubav prema knjizi i koji su me za vrijeme školovanja hrabрили
i podržavali da ne klonem duhom.

U Jarmini, 4. veljače 2003.

Antun Dević